

До разової спеціалізованої вченої ради PhD 9167
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка
(46027, м. Тернопіль, вул. Максима Кривоноса, 2)

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора педагогічних наук, професора,
завідувача кафедри дошкільної освіти Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова

Цветкової Ганни Георгіївни

на дисертацію **Руденського Ростислава Євгеновича**
«Формування пізнавальної активності старших дошкільників
засобами настільних ігор», подану на здобуття наукового ступеня
доктора філософії з галузі знань 01 Освіта/Педагогіка
зі спеціальності 012 Дошкільна освіта

Актуальність теми дослідження, її зв'язок науковими темами, планами.

У процесі реформування освітньої системи зростає увага до розвитку ключових компетентностей дитини, зокрема пізнавальної активності, самостійності, ініціативності та здатності до навчання протягом усього життя. Саме старший дошкільний вік є сензитивним періодом для формування цих якостей, адже у цей час активно розвивається мислення, мовлення, уява, зростає інтерес до пізнання навколишнього світу. Використання різних видів ігор в освітньому процесі ЗДО сприяє активізації пізнавальної діяльності дітей природним для них способом — через гру, що відповідає не лише психологічним особливостям дошкільного віку, а й положенням Державного стандарту дошкільної освіти, в якому визначено пізнавальну активність та ігрову компетентність як необхідні складові цілісного розвитку дитини. Ігрова діяльність забезпечує формування психічних новоутворень та пізнавальних процесів, зокрема логічне мислення, увагу, пам'ять, комунікативні навички, а також створює умови для інтеграції знань і досвіду в емоційно привабливій для дітей формі.

Тема дисертаційного дослідження відповідає Концепції освіти дітей раннього та дошкільного віку, у якій акцентовано на важливості особистісно орієнтованого підходу, ігрової діяльності як провідного виду діяльності дитини, а також необхідності створення умов для самостійного пізнання, дослідження й

експериментування. Таким чином, вибір теми дисертації Руденського Р. Є. є не лише науково обґрунтованим, а й практично значущим для підвищення ефективності освітнього процесу в закладах дошкільної освіти.

Дослідження виконано відповідно до плану розвитку наукового напрямку ТНПУ ім. В. Гнатюка «Інновації в дошкільній та початковій освіті» та наукової теми кафедри педагогіки і методики початкової та дошкільної освіти «Теоретико-методичні засади розвитку освітніх технологій у закладах дошкільної та початкової освіти (Номер державної реєстрації: 0120U105364)».

Оцінка змісту дисертації, її завершеність загалом.

1. Науковий апарат дослідження Р. Є. Руденського відповідає встановленим вимогам, що пред'являються до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 01 Освіта/Педагогіка. Автор чітко визначив методологію дослідження, що позитивно позначилося на здійсненні наукового пошуку, обґрунтуванні основних положень дисертаційної праці в цілому.

Здобувачем на достатньому науковому рівні обґрунтовано філософсько-педагогічні та психологічні аспекти пізнавальної активності старших дошкільників. Для представлення теоретичних основ дослідження автор характеризує складність означеного феномену з позицій гносеологічного, дитиноцентрованого, компетентнісного, інтегрованого, суб'єктного, середовищного та діяльнісного підходів.

У дисертації уточнено основні поняття, якими є: «пізнавальна активність старших дошкільників», «пізнавальні дії», «настільна гра», «структура настільної гри», «освітній потенціал настільних ігор», «педагогічні умови формування пізнавальної активності старших дошкільників засобами настільних ігор» та ін. Зокрема, визначено зміст поняття «пізнавальна активність старших дошкільників», яку автор характеризує як «вид загальної соціальної діяльнісної активності у пізнанні особистості дитини 6(7) року життя, який формується у різних видах діяльності, ними збагачується, ускладнюється і переходить від менш до більш якісного рівня у формі реальної (функціонуючої) та потенційної (ситуативної)».

У роботі охарактеризовано сутність настільних ігор як узагальненої конкретної сфери середовища життя людей, відображеної ігровим сюжетом і правилах, кодованої єдиним умовно-графічним планом, і яка становить собою цілісний ігровий комплект. Виокремлено їх структуру: зміст, який становлять сюжет і правила (правила-функції, правила-норми, етос гри, ігрова культура); умовний графічний план; комплектація.

Доцільним є узагальнення Руденського Р. Є. про те, що пізнавальну активність старших дошкільників в наукових дослідженнях тлумачать різноаспектно: як рису, властивість особистості людини, як якість здійснення діяльності, як базову якість особистості дитини старшого дошкільного віку, як спрямованість поведінки на пізнання довкілля, як стан готовності суб'єкта до пізнання тощо.

Таким чином, варто констатувати загальну цілісність наукового апарату, який окреслює логіку дослідження. Об'єкт і предмет дослідження подано у межах предметної області спеціальності 012 Дошкільна освіта. Вони адекватно представлені у змісті дисертації. Мета, відповідно до предмета та об'єкта дослідження, передбачає змістове наповнення та його інструментальне вирішення. Позиції, подані у науковій новизні, мають вагоме значення для сучасної дошкільної педагогічної науки, є теоретично цінними, а також відображають авторське бачення вирішення проблеми.

2. На основі аналізу психолого-педагогічної літератури здобувачем виокремлено основні структурні компоненти пізнавальної активності старших дошкільників: мотиваційний, цільовий, інструментальний.

Для комплексної діагностики рівня сформованості пізнавальної активності у дітей 6-7-го року життя, дисертант визначив критерії та їх показники: критерій *пізнавальної ініціативності* (охоплює впевненість, енергійність, зацікавленість виконання завдання; ініціативна постановка запитань, чітке їх формулювання (дорослим, одноліткам) і проблемних завдань (самому собі); охоче прийняття пізнавального завдання в ігровій формі; керованість пізнавальної діяльності на всіх етапах виконання завдання безпосереднім особистісним інтересом,

бажаннями); *критерій пізнавальної цілеспрямованості* (виокремлення та формулювання пізнавальної мети для виконання завдання, усвідомлення її як майбутнього результату; вибір способу та планування ходу виконання завдання, попередньо обміркувавши; обговорення та докладання зусиль, щоб знайти спосіб вирішення проблем під час труднощів; зосереджене (уважно) і тривале керування метою упродовж виконання завдання та/або на об'єкті, що вивчається); *критерій пізнавальної самостійності* (незалежність та спрямованість навчально-пізнавальних дій на реалізацію задуму (пізнавальної мети) без сторонньої допомоги дорослого; вміння адекватно застосовувати тематично пов'язану лексику (терміни і поняття); здатність помітити помилку, її виправити або знають, до кого звернутись, щоб її виправити; вміння досягати результату виконання завдання, встановлювати його відповідність (адекватність) меті.

Ростислав Євгенович використав трирівневу шкалу оцінки критеріїв: низький, середній і високий та навів детальну їх характеристику для інтерпретації вияву сформованості зазначеного феномена.

Дисертантом здійснено належне обґрунтування виокремлених *педагогічних умов*, реалізація яких уможливила цілісність і системність процесу формування пізнавальної активності старших дошкільників засобами настільних ігор: створення варіативного осередка настільних ігор для самостійної спільної ігрової діяльності за правилами; збагачення пізнавального змісту настільних ігор; забезпечення набуття досвіду пізнання старшими дошкільниками у різних видах і формах навчально-пізнавальної діяльності.

Теоретично обґрунтовано *авторську модель* реалізації педагогічних умов формування пізнавальної активності старших дошкільників засобами настільних ігор, яка відображає мету і результат (сформованість пізнавальної активності старших дошкільників), етапи реалізації педагогічних умов (організаційно-підготовчий етап → проектування педагогічних умов → експериментальне упровадження → діагностика, інтерпретація та корекція тощо) та поєднані з ними види педагогічного експерименту (пошуковий, констатувальний, формувальний,

контрольний); види зв'язків між ними (структурні, функціональні, хронологічні, причинно-наслідкові тощо).

3. До переваг роботи Ростислава Євгеновича, на нашу думку, належить її безсумнівне практичне значення, яке полягає у розробленні та впровадженні у практику роботи закладів дошкільної освіти методичних матеріалів для вихователів (протоколи педагогічних спостережень, анкети батьків та вихователів, інформаційні матеріали консультацій батьків), адаптовані та авторські настільні ігри, методику організації їх колективного виготовлення та проведення в старших дошкільних групах тощо.

Результати дослідження відображені у змісті навчального посібника «Основи дошкільної педагогіки» для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти (у співавторстві з О. Писарчук), і використовуються у системі професійної підготовки майбутніх вихователів ЗДО, зокрема, на соціально-гуманітарному факультеті Західноукраїнського національного університету та у межах післядипломної педагогічної освіти на базі Центру післядипломної освіти ТНПУ ім. В. Гнатюка (програма підвищення кваліфікації педагогічних та науково-педагогічних працівників «Сучасні підходи в методиці організації ігрової діяльності дітей дошкільного віку», освітня програма підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів дошкільної освіти «Інноваційні підходи до реалізації STREAM-освіти дітей дошкільного віку»).

Заслужують на увагу охарактеризовані автором види настільних ігор: *за спрямованістю на розвиток пізнавальних психічних процесів* (для розвитку просторової уяви, просторового мислення та орієнтування дітей у розташуванні предметів (ігри-балансири, вежобудівні, ігри-конструювання за наочною опорою, маршрутні); для розвитку дій порівняння, швидкості зорового сприймання, зосередження, спостережливості, встановлення спільних та відмінних ознак (карткові ігри); для розвитку мислення, навичок об'єднання множин і частин у ціле, групування, узагальнення, класифікації (карткові ігри-квартети, різні види лото, сортувальники); для розвитку пам'яті (меморі); для розвитку творчої та пізнавальної уяви, креативності, фантазії тощо); *за ступенем деталізації умовно-*

графічного плану (сюжетні, предметні, абстрактні (декоративні)); *за кількістю гравців* (моногравцеві, дуельні, кооперативні, для 2-4, 3-6 гравців).

Результати дослідження упроваджено в освітній процес закладів дошкільної, вищої та післядипломної освіти Тернопільської, Львівської, Івано-Франківської та Черкаської областей, про що є відповідні довідки.

4. Дисертація є експериментальним дослідженням. Автором на належному науковому рівні викладено зміст організації й проведення педагогічного експерименту, який проведено у чотири етапи (пошуковий, констатувальний, формувальний і контрольний), на кожному з яких було використано відповідний діагностичний інструментарій, розроблений та упорядкований Руденським Р. Є.

На констатувальному етапі з'ясовано вихідний стан сформованості пізнавальної активності у старших дошкільників засобами настільних ігор на початку експерименту за допомогою використання розроблених діагностичних матеріалів. Під час анкетування вихователів та батьків з'ясовано труднощі, пов'язані з використанням настільних ігор для розвитку пізнавальної активності старших дошкільників. На формувальному етапі експерименту реалізовано педагогічні умови формування ПА СД засобами настільних ігор. Комплексний підхід до їх реалізації передбачав узгоджене використання методів, прийомів та форм роботи зі старшими дошкільниками в умовах експериментального навчання. На контрольному етапі діагностовано стан сформованості ПА СД засобами настільних ігор для спростування або підтвердження гіпотези про ефективність реалізації педагогічних умов. Порівнявши дані констатувального та контрольного етапів експерименту, одержані та інтерпретовані результати підтверджують загальну гіпотезу дослідження.

Отже, у цілому результати педагогічного експерименту дозволили констатувати позитивну динаміку реалізації завдань педагогічного експерименту. Р. Є. Руденським вдало запропоновано відповідне навчально-методичне забезпечення, що уможливило ефективну реалізацію визначених педагогічних умов.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій.

Новизна і вірогідність загальних висновків дисертації підтверджуються результатами дослідження, здійсненого дисертантом, і загалом, не викликають сумніву. Основні теоретичні положення та висновки, сформульовані в дисертації, переконливо аргументовані на достатньому науковому рівні, мають належне теоретико-методологічне підґрунтя та експериментально підтверджені.

У дослідженні використано 230 джерел, з них – 26 іноземними мовами, що є позитивним аспектом виконаної праці. Структура дисертації виправдана логікою науково-педагогічного дослідження і послідовно розкриває основні завдання наукового пошуку автора.

Повнота викладу основних результатів дисертації у наукових фахових виданнях. Основний зміст та результати дослідження подано в достатній кількості публікацій: в 9 наукових публікаціях, які входять до переліку наукових фахових виданнях України зі спеціальності 012 Дошкільна освіта, 3 статті в зарубіжних наукових періодичних виданнях (1 з яких, індексується у наукометричних базах даних Scopus та Web of Science), 13 – у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій, форумів). Наукові публікації, оприлюднені за тематикою дисертації, містять обґрунтовані результати відповідно до поставлених завдань, вирізняються повнотою та якісним викладом матеріалів дослідження. Вимоги щодо кількості і якості публікацій виконано.

Відповідність дисертації встановленим вимогам. Дисертація Руденського Ростислава Євгеновича відповідає спеціальності 012 Дошкільна освіта, за якою вона подана до захисту. Її структура, зміст, висновки повністю відображають основні наукові положення дослідження. Оформлення дисертації відповідає вимогам, визначеним наказом Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 р.

Дані про відсутність текстових запозичень та порушень академічної доброчесності. Під час аналізу дисертації порушень академічної доброчесності (академічного плагіату, самоплагіату, фабрикації, фальсифікації) та некоректних текстових запозичень не виявлено. Дисертація є самостійно виконаним цілісним

науковим дослідженням, усі ідеї та наукові положення, викладені в ній, отримані здобувачем особисто.

Дискусійні положення, рекомендації та зауваження до змісту дисертації. Позитивно оцінюючи наукове і практичне значення дисертаційної роботи, висловимо деякі зауваження та рекомендації дискусійного характеру:

1. У вступі, охарактеризувавши погляди різних наукових галузей, у яких частково і недостатньо узагальнено досвід розв'язання проблеми дослідження, дисертант виокремив чотири суперечності як причини відсутності цілісного підходу до формування пізнавальної активності старших дошкільників засобами настільних ігор (с. 21-22 дисертації). Однак у тексті і висновках роботи немає інформації про те, наскільки автору вдалося розв'язати зазначені суперечності. Вважаємо, що вона б додала роботі більшої завершеності, цілісності.

2. Обґрунтовуючи освітній потенціал настільних ігор у формуванні пізнавальної активності старших дошкільників, автор характеризує групи настільних ігор (с. 78-95 дисертації), здійснює їх класифікацію за різними ознаками. Вважаємо, що роботу значно покращило б унаочнення авторської класифікації груп настільних ігор, тим більше, що у додатках дисертант наводить схеми класифікації дидактичних ігор та сучасної педагогічної класифікації ігор дітей-дошкільників (Державний стандарт дошкільної освіти, 2021), аналізує взаємозв'язки між ними.

3. У моделі реалізації педагогічних умов формування пізнавальної активності старших дошкільників засобами настільних ігор (с. 129) автор виокремлює у структурі першого конструкту фасилітаційний підхід, однак у параграфі 1.1 не обґрунтовує його сутність. Вважаємо, що така характеристика була би доцільною, оскільки у параграфі 3.2 особливістю авторської методики є використання фасилітаційних методів і прийомів, зокрема: комплектування ігрових груп (с. 162-163), «навчання в дії» (с. 169-170), стримування або заохочення поведінки, дій старших дошкільників (с. 181) та ін.

4. Дисертація містить значний обсяг аналізу емпіричного досвіду, як ігрового процесу дітей старшого дошкільного віку, так і власне комплектів

настільних ігор. Значну кількість ігор автор розробив самостійно або адаптував їх зміст відповідно до програмових завдань змісту дошкільної освіти. З огляду на це, доцільно було б у додатках представити таблицю календарного планування тематичних навчальних тижнів закладу дошкільної освіти і вказати до кожного конкретні настільні ігри, їх спрямованість на розв'язання програмових завдань.

Висловлені зауваження і побажання мають рекомендаційний характер і не впливають на належний науково-теоретичний рівень дисертації на здобуття ступеня доктора філософії галузі знань 01 Освіта/Педагогіка за спеціальністю 012 Дошкільна освіта. Як засвідчує зміст дисертації, поставлені завдання у процесі дослідження були виконані, а його результати ґрунтовно представлені у відповідних розділах та публікаціях. Матеріали дослідження відкривають нові можливості для подальших наукових пошуків у галузі теорії і методики організації ігрової діяльності дітей дошкільного віку, педагогіки дітей дошкільного віку, сприяють вдосконаленню змісту, подальшого розвитку форм і методів формування пізнавальної активності старших дошкільників.

Загальний висновок. Дисертаційна робота Руденського Ростислава Євгеновича «Формування пізнавальної активності старших дошкільників засобами настільних ігор» є самостійним, цілісним та завершеним науковим дослідженням, яке відповідає вимогам Наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» і затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження доктора філософії», а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 012 Дошкільна освіта галузі знань 01 Освіта / Педагогіка.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри дошкільної освіти
Українського державного університету
Імені Михайла Драгоманова

